

EGY NEMZET ÉBREDÉSE

„Haza és haladás”

(1825-1848)

Paraszti gazdálkodás szülőfalumban a reformkorban

Csobád

Honismereti pályamunka

2025.

Pályázó: Rohály Zágon Ákos, Encsi Váci Mihály

Gimnázium és Kollégium, 9.A osztály

Felkészítő tanár: Palánczné Sipeki Andrea

Paraszti gazdálkodás szülőfalumban a reformkorban

Indíttatás: Ük- és dédnagyapám /Bacsó István (1866-1953), Bacsó István (1904-1981) csobádi földművesek voltak, a gazdálkodás úgymond a vérükben volt. A családi irattárat böngészve a kezembe kerül két megkopott füzet szép, cirkalmas betűkkel, melyeket első nekifutásra nem is tudtam elolvasni. Mára már folyamatosan olvasom és jegyzetelem is azokat, ugyanis igazi kincsre leltem: két mezőgazdasági naplóra, amelyet a múlt egyszerű, ám gondos parasztemberei vezettek. Mivel családfa kutatással foglalkozom, visszaugrottam az időben ükapám születésétől 40 évet, s a reformkori őseimmel találkoztam: Bacsó István szépapámmal (feltételezhetően: 1824.12.02.), aki telkes jobbágy volt, feleségével, Brúgós Erzsébettel, azaz szépanyámmal, valamint a másik szépapámmal Ivankó Jánossal, aki szintén telkes jobbágy volt, s feleségével, a másik szépanyámmal, Markovics Máriával.

Bacsó szépszüleim csobádi, Ivankó szépszüleim forróiak (ahogy mi mondjuk: forraiak, az anyakönyvben: forrasiak) voltak. Mindkét falu, a mai Borsod- Abaúj- Zemplén megye abaúji részén, a Hernád- völgye és a Cserehát- dombság találkozásánál fekszik, a Bársonyoshoz közel. A Bársonyos a Hernád folyóból eredő és abba visszasiető ág. Csobád címerében a két ezüst sáv a Hernádot és a Bársonyost jelképezi, a halak pedig a halászat nagy jelentőségét a falu életében.

Mit is jelentett a reformkorban telkes jobbágynek lenni? II. József 1781. évi jobbágyrendeletében szabályozta a paraszti birtokot is (telek): 20- 30 hold szántó, 6- 10 hold erdő, 10- 15 hold rét, 20- 30 hold legelő. Az 1832- 36-os reformországgyűlés módosította: „Abaújban az I. oszt. telek 22, II. oszt. 24, III-ad oszt. 26 holdban, a rét, ha sarjút is ad 6, ha nem, 8 holdban állapított meg.”¹ (sarjú: ugyanazon idényben újasarjadó hajtás). A gyengébb minőségű földből valamennyivel több járt. „Az úrbéres föld a gyakorlatban örökíthető volt, sőt 1836-tól a törvény szerint a jobbágyok el is adhatták a használat jogát, ha az új tulajdonos vállalkozott a vele járó terhek viselésére.”² A parasztság közel fele a reformkorban zsellér volt (jó esetben volt egy kis szőlője a szőlőhegyen, s háza kerttel), a majorságban dolgozott, mint napszámos vagy cseléd. A Csobád közeli földek földesura a Fáy – család volt. A család legismertebb szülötte, Fáy András, gróf Széchenyi István reformkori harcostársa, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár megalapítója (1839. december 30.). A szülőfalumhoz közeli Fájban található a család egyik kastélya, a Fáy- kastély. Csobádon a

¹ Arcanum: Borovszky Samu szerk.: Abaúj Torna Vármegye Története, 1896.: 1832–1836. Urbéri ügyek

² Magyar Elektronikus Könyvtár: Haza és haladás: <https://mek.oszk.hu/01900/01903/html/index7.html>

Kovács- család, mint birtokos család van nyilvántartva, akik a 19. század elején a településen lakóhelyüknek kúriát emelnek. (A kisnemességhez tartozhattak, servitor felmenőkkel.)

Óseim falujában az ipar háziipar szintjén volt jelen (textília, faáru), s a nagybirtokon kívül csak a kevés gazdagparaszti birtok tudott az önellátáson túl piacra is termelni. A középparaszti réteg eltartotta a családját, a szegényparaszság (a kis- és a törpeparaszság, azaz a negyed és nyolcaddtelkesek) kénytelen volt jövedelmét napszámmal kiegészíteni. A parasztság tagozódásához hozzájárult a Napóleoni háborúk időszaka. A birtokos nemesség a rossz minőségű gabonát is el tudta adni, ezért birtokaikat növelni igyekeztek sokszor a parasztság rovására: kisajátították telkeiket, kertjeiket, a legelőket is feltörettek. Voltak azonban olyan földesurak is, akik megbízták jobbágyaikat, hogy új, érintetlen területeket törjenek fel, s ebből a munkát elvégzők is részesültek. Így lehetett egy jobbágnak a II. József előírásától nagyobb telke vagy a családban való örökléssel- a földesúr engedélyével-, ha nem született utódja (fiú) a rokonnak. Ha sok fiúutód született a parasztszaládban, akkor a telek aprózódott. „A telket a földesúr beleegyezése nélkül nem lehetett felosztani a jobbágy fiai és leányai között.”³ Engedélyével a telek aprózódott, így lettek negyed és nyolcaddtelkesek is. (1-4 hold: törpeparaszt, 5-15 hold: kisparaszt, 15- 50 hold középparaszt, 50 fölött: gazdag paraszt)

A reformkori országgyűlések örökös vitája volt a jobbágykérdés és az örökváltság, nem is sikerül megoldani csak a forradalom kitörésekor: kötelező örökváltság állami kárpótlással az urak felé. Szépszülöm 24 éves korában szabadult fel a jobbágyi függés alól. A legelőket és az erdőt közösen használták a földesúrral, de 1836 után a legelőelkülönítést szabályozó törvény elindítja a közös birtoklás felszámolását, ami 1848-ban, a jobbágyfelszabadítással fejeződik be.

Már ismert a vetésforgó, s kapás (burgonya, kukorica) és ipari növényeket (repcse, cukorrépa) is termesztettek, szépapáim gazdálkodását még a háromnyomásos földművelés jellemezte. Szülőfalum a reformkor elejére települt át teljesen jelenlegi helyére, ugyanis a trágyázást is helyettesítő Hernád áradás ellehetetlenítette az amúgy is kis lélekszámú falu életét. „Előzőleg a Hernád partján helyezkedett el a szabálytalan alaprajzú régi Csobád. Egy 1840- ből származó közösségi pecsét közepében halászháló látható.”⁴ Az ártéri terület szikes talaja inkább csak legelőnek volt jó. A magasabban fekvő csereháti rész az út közelsége miatt is biztosabb megélhetést biztosított. Az új Csobád lélekszáma Fényes Elek 1837-ben közölt munkája szerint 492 fő. Nem mindenki származott a régi Csobádról, az én szépapám is feltételezhetően Felsőgagyból nősült ide, s telekhez szépanyám, Brúgós Erzsébet leányági

³ Jobbágytelek- Magyar Katolikus Lexikon: <https://lexikon.katolikus.hu/J/jobbb%C3%A1gytelek.html>

⁴ Sváb Antal szerk.: Hernád menti tájak, Hernád menti emberek, Encs, 1970, József Attila Járási Könyvtár, p.: 49.

öröklése révén jutott. Már a régi Csobádon is éltek tót és ruszin családok is. A ruszinok görög katolikusok, köztük az Orosz nevű őseim is. Jobb volt itt a megélhetés, a kevésbé termékeny Felvidéknek a vasút terjeszkedése előtt Abaúj- Torna volt az éléstára.

Nagyszámú folyói, patakjai trágyázták, s képes volt termőképességét úgy is fenntartani, hogy őseim nem hagytak ugart pihenni, azt is beszántották. Az itteni talaj jónak mondható, közepes kötöttségű, humuszdús homokos, agyagos talaj. „A völgyekben nagy mennyiségű televénnel és homokkal van keverve. A Hernádvölgyében van a legkitünőbb talaj, s itt 50-100 %-kal többet ér a föld.”⁵ (televény: szerves eredetű elkorhad, elbomlott anyag a talajban) Őseim búzát, rozst, árpát, babot, lencsét, burgonyát, kukoricát, repcét, cukorrépát, lent, kendert, szőlőt és szilvát termesztettek. 1830-ban kezdődik a cukorgyár alapítási láz, 1836-ban Kassán is megalapítják. (A kassai 1855-ben bezár, majd a dualizmus korában a Szerencsi Cukorgyár felépülésével újra fellendül a régió cukorrépatermesztése). A szőlő is bőven megtermett, savanykás, fehér asztali borok kerültek a csobádi parasztgazda asztalára. A búza, de különösen a sörárpa nagy hírnévnek örvendett. A takarmánynövények termesztése (lóhere, lucerna, takarmányrépa) csak a dualizmus korában terjed el, mivel a rétek szolgáltatták a korszakunkban a vidéken a takarmányt.

Az egymást váltó erdők és rétek bő táplálékot nyújtottak a méheknek, őseim méhészkedtek. A szarvasmarhát és juhot nagyobb számban tartottak a gazdák, mint sertést. Szürkemarhát és a szürke- lengyel hegyi marha keresztezéséből származókat tartottak, a juhok pedig racka vagy racka- merinói keresztezésekből származtak. A csordákat őrző pásztorok hajnalban végigtülkölték a falut, összeszedték az állatokat, s este ostopattogatással hazahajtották. A szarvasmarhát és a juhot nem csak tejükért tartották: a marhákat, ökröket -köztük bivalyokat is- járomba fogták, a juhokat nyírták. Magyar mangalica vagy mangalica- lengyel hegyi sertés keresztezéséből származó sertéseket tartottak. A baromfifuttatás hozzátartozott a paraszti udvarhoz, de a saját szükségleten túl nem tenyésztették, nem nemesítették. A paraszti lótenyésztés nem volt jelentős. Mezei munkára ritkán használtak lovat, inkább a fuvarozáshoz volt rájuk szükség. Megtalálható ekkor még az ősi, apró termetű, nagy fejű, szívós, nagy hasú, könnyen nyargaló magyar ló is, de már nem nagy számban. Rokona, a székely ló is jelen volt, de többnyire a Mária Terézia korában állami ménesekből származó lovakkal „feljavított” magyar ló utóda, a magyar parlagi ló volt a reformkori paraszt

⁵ Abaúj- Torna Vármegye Mezőgazdasága, in: Dr. Sziklay János és Dr. Borovszky Samu szerk.: Abaúj Torna Vármegye és Kassa, Apollo, 1896. p.: 404.

segítőtársa. „Az ún. parlagi ló is melegvérű, viszonylag könnyű testű, igénytelen és „győzős, munkás” lófajta volt.”⁶

Munkájuk eredményeképpen egyszerűen, de egészségesen étkezhettek: rántott levest, kását (gabonaörlemény tejjel/vízzel forrázva) hagymászsírral, túróval, krumplicangát (liszttel, tejjel megtört krumplici), aludttejet, tepertőt, füstölt húst, szalonnát, rozs- és búzakenyeret, kapros-túrós lepényt és káposztaételeket. Tisztelet a dolgozó Ősöknek!

Irodalomjegyzék

Arcanum: 1832–1836. Urbéri ügyek, letöltés dátuma: 2025.03.25.

Arcanum:

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/t-4D5B8/televeny-4E921/> , letöltés dátuma: 2025.03.23.

Arcanum: Régi magyar lófajták:

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNeprajz-magyar-neprajz-2/ii-gazdalkodas-4/allattartas-pasztorkodas-A52/lotartas-ACD/regi-magyar-lofajtak-tajfajtak-AD6/>

letöltés dátuma: 2025.03.24.

Dr. Sziklay János és Dr. Borovszky Samu szerk.: Abaúj Torna Vármegye és Kassa, Apollo Irodalmi- és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1896

Fáy család: https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1y_csal%C3%A1d , letöltés dátuma: 2025.03.25.

Jobbágykérdés a reformkorban:

<https://erettsegi.com/tetelek/tortenelem/jobbagykerdes-a-reformkorban/> , letöltés dátuma: 2025.03.23.

Kosáry Domonkos: Magyarok Európában III.- Újjáépítés és polgárosodás (1711- 1867),

Háttér Lap- És Könyvkiadó, Bp., 1990

Magyar Elektronikus Könyvtár: Haza és haladás,

<https://mek.oszk.hu/01900/01903/html/index7.html>, letöltés dátuma: 2025.03.23.

Magyar Katolikus Lexikon: <https://lexikon.katolikus.hu/J/jobb%C3%A1gytelek.html> , letöltés dátuma: 2025.03.23.

Mozaik Múzeumtúra: <https://www.mozaikmuzeumtura.hu/Fay-kastely> , letöltés dátuma:

2023.03.23.

⁶ Arcanum: Régi magyar lófajták:

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNeprajz-magyar-neprajz-2/ii-gazdalkodas-4/allattartas-pasztorkodas-A52/lotartas-ACD/regi-magyar-lofajtak-tajfajtak-AD6/>

Nagy Pál- Hajdú Imre: „Maradékaink...” Csobád, egy abaúji település története, Gazdász-Elasztik Kft., Csobád, 2000

Reformkori gazdaság és kultúra:

<https://zanza.tv/tortenelem/ujkor-reformkor-forradalom-es-szabadsagharc-magyarorszagon/reformkori-gazdasag-es-kultura> , letöltés dátuma: 2025.03.23.

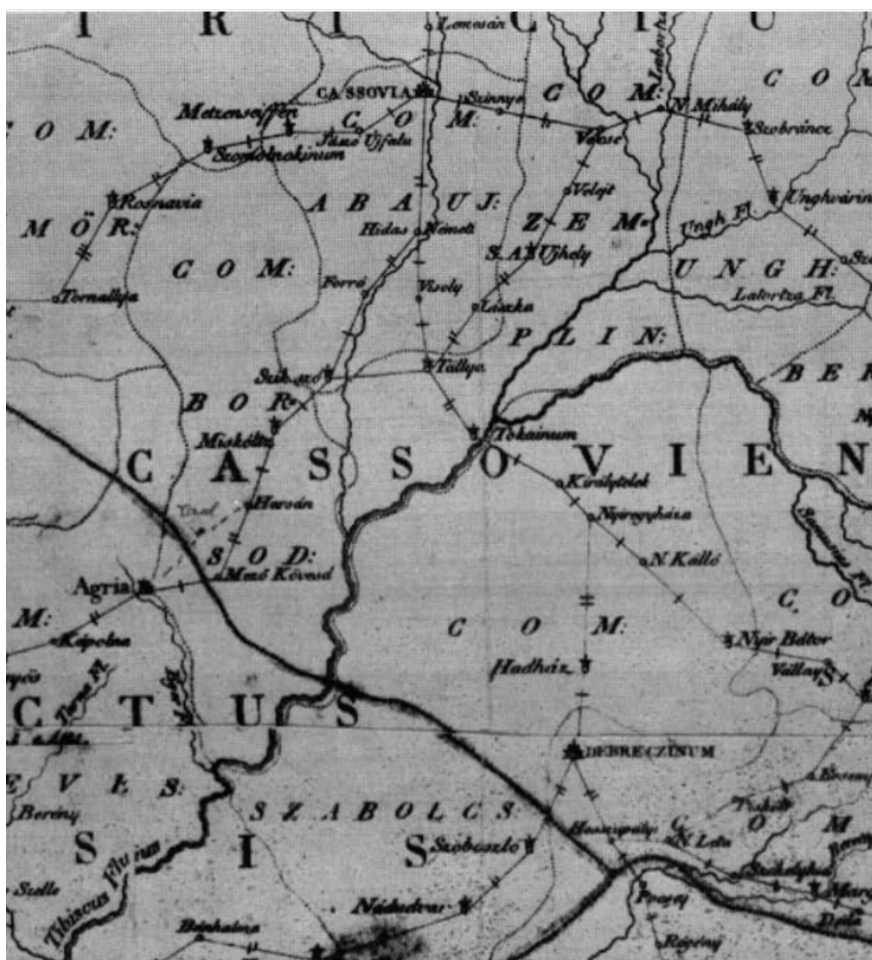
Somorjai Lehel szerk.: Borsod- Abaúj- Zemplén megye hon – és népismerete (B.- A.- Z. Megyei Levéltár, Miskolc, 2004)

Sváb Antal szerk.: Hernád menti tájak, Hernád menti emberek, József Attila Járási Könyvtár, Encs, 1970.

Település Arculati Kézikönyv – Csobád Község Önkormányzata, Miskolc 2017.

Melléklet

(A képek a megnevezett irodalomból, a kép mellett feltüntetett képi forrásból, illetve saját készítésűek)

Csobád Forrótól délre, kb. a

vonásnál, a régi Csobád pedig egészen a Hernád- partján található

(Kép forrás: Kamody Miklós: Indul a postakocsi – 200 éves a miskolci posta (1790- 1990), Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1990)

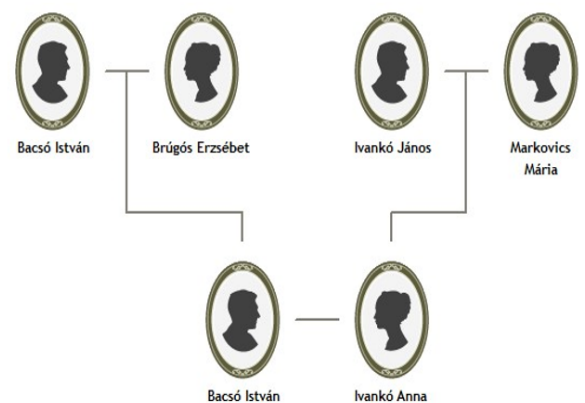
Csobád címere

A Fáy- kastély Fájban, Abaúj- megyében, Csobád közelében. A 16. században létesült, 1750 körül későreneszánsz kúriává alakítják, 1784- 1800 között késő barokk stílusban átépítik, végül 1830 táján klasszicista jegyeket is kap.

11

Bacsó-István-és-Ivankó-Anna-ükszüleim:¶

S az ő szüleik, a szépszüleim, akik a reformkorban csobádi telkes jobbágyok voltak.

100	május 27.	Bacsó István, István telkesi Brú- gós Erősebb fia, Kvankó Anna, - Tános telkesi Markovics Mária leánya	Csobaád	28	r.k.	1	-
			Forró	22	r.k.	1	-
Brugós József telk., Csobaád Markovics János		vlo	vlo	A vőlegény saját belképítés elbíráló levelét hozott. —			

A házassági anyakönyvi kivonatból (1895. május 27., Forró, üknagyapám házasságkötése, benne a szépszülok neve)

Őshonos magyar ló

Székely ló

Közönséges és javított magyar parasztló.

<http://mek.niif.hu/03400/03408/html/286.html>

A régi Csobád területén talált vízmérő edény darabjai

A régi Csobád területén talált cserépdarabok.

A régi Csobád- a fás, bokros rész (itt nem szabad szántani)

Az új és a régi Csobád egy térképen – Magyarország (1782-1785)-Első katonai felmérés (Arcanum Térképek)

A térképen jól látható a Hernád és a Kis-Hernád, azaz a Bársonyos.

A Kovács- kúria, ma Általános Iskola (1-4. osztály) és Könyvtár Csobádon

Ilyen házakban élhettek az őseim. Parasztházak a 19. század elejéről (Forrás: Dr. Szalipszky Péter: Gönc, Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., Bp. 2002.) Ennyire régi csobádi házakról nem találtam felvételt.

Pajta, Gönc, Helytörténeti Gyűjtemény

Abaúj- tornai parasztok népviseletben
(19. sz.)